

РЕГИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ –
ПЛОВДИВ

ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА ПЛОВДИВ
16 ЯНУАРИ 1878 ГОДИНА

Пловдив, 2017

Тази книга се издава по повод 140-годишнината от Освобождението на България с финансовото съдействие на Министерство на културата на Република България

Регионален исторически музей – Пловдив, пл. „Съединение“ № 1

Автори: Методи Крумов, Красимира Маринова, Свобода Запрянова
Редактор: Стефан Шивачев

©Графично оформление на корицата *инж. Галя Димитрова*
©Графично оформление *ТАФпринт – Пловдив*

ISBN - 1311 – 9133

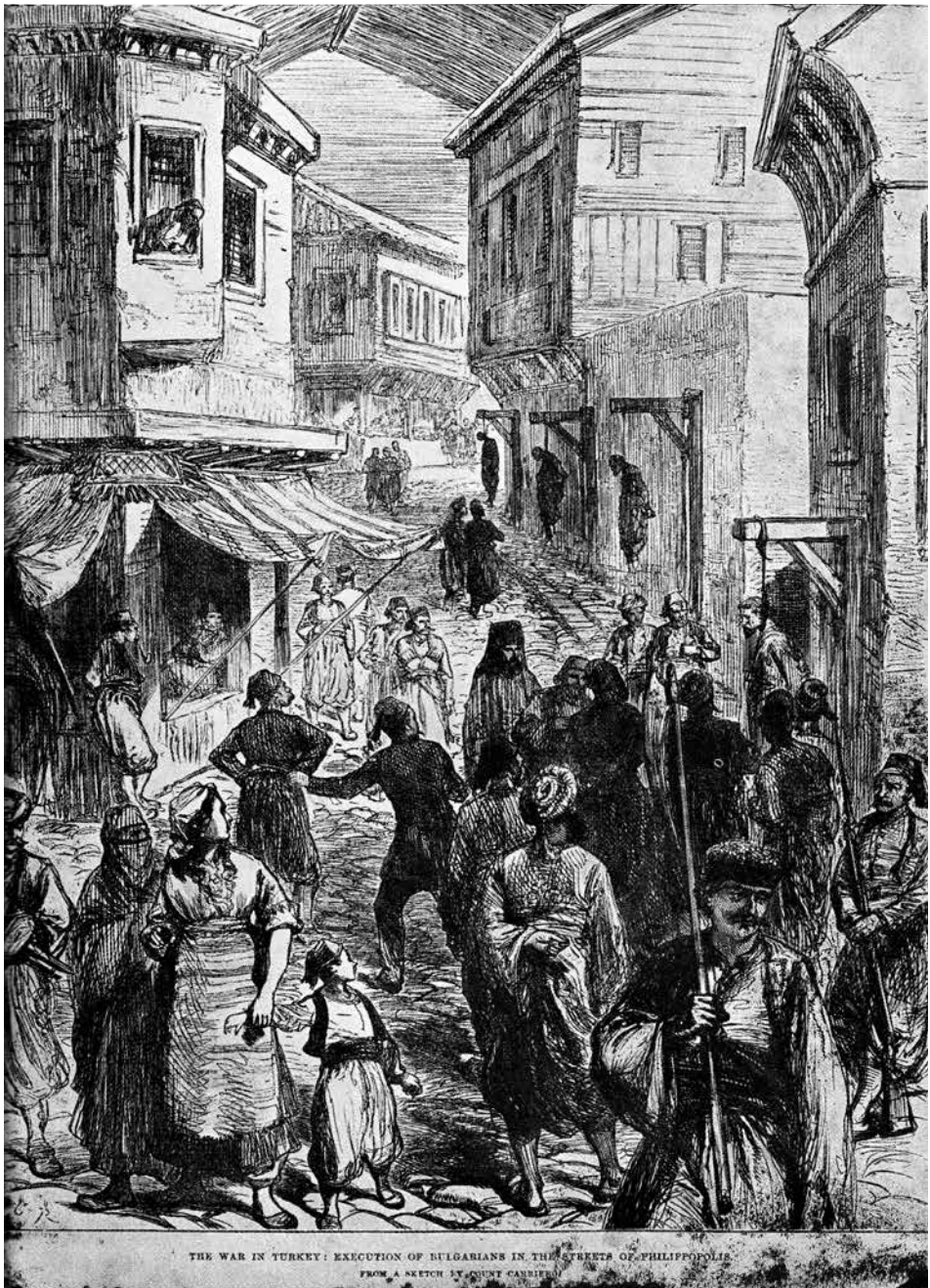
ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА ПЛОВДИВ

НА 16 ЯНУАРИ 1878 Г.

Пловдив е един от най-древните градове на Европа, в който животът никога не престава. В хилядолетната си история той преминава през разцвет и разруха, променя своя облик като тракийски, елинистически, римски, византийски и български град, но запазва неповторимата си красота и величественост. Още с падането на България под османска власт в края на 14 век Пловдив претърпява последното си голямо разрушение. Над руините на православния Пловдив започва категорично да властва мюсюлманския му облик. Липсва градоустройствен план, започват да се строят нов тип религиозни и обществени сгради. Германският философ и пътешественик Ханс Дерншвам описва Пловдив в периода 1553–1555 г.: “Забележителни сгради не се виждат, нито красиви градски къщи, освен джамии и бани. Другите сгради са все бараки или сгради за занаятчии като в Цариград и Одрин.“. От края на 18 век побългаряването на Пловдив е един непрекъснато набиращ темпове процес. С времето градът се превръща в един от най-важните стопански центрове на балканските земи на Османската империя наред с Одрин и Солун. Това създава благоприятна почва за национално и културно възможване, което през следващите години ще прерастне в продължителни битки за победата на българщината над гърцизма не само в Пловдив, но и в общобългарски мащаб. Пловдив дава на България празника на светите братя Кирил и Методий, нови педагогически идеи за реформа на образованието, учители като Найдено Геров, Йоаким Груев и Константин Геров, способни да ги осъществят. Книгоиздателите Христо Г. Данов и Драган Манчов, снабдяват с учебници училищата по цяло Българско. Пловдивските първенци братята Чалъковци, д-р Стоян Чомаков, поп Златан Кинов, Пейо Кюркчията, братя Гешови, Цоко Каблешков и др., превръщат града от крепост на гърцизма в Тракия в български национален духовен и политически център.

Април 1876 г. бележи началото на заключителния етап на националноосвободителното движение на българите след пет века османско владичество. Въстанието е най-мащабната проява на българите от периода на Възраждането и става епопея на масовия героизъм на народа. То показва на света готовността и решимостта за извоюване на национална независимост. Потушено е с нечувана жестокост – хиляди мъже, жени, деца и старци са зверски избити, десетки села и градове са опожарени и разграбени. Най-масово е въстанието в IV Пловдивски революционен окръг, затова тук терорът и издевателствата са най-страшни и не престават чак до Освобождението през 1878 г. През 70-те години на 19 век Пловдив е голям административен център в Османската империя с многочислено население и значително влияние върху обществения, културен и политически живот. След потушаване на въстанието градът е превърнат в огромен затвор за стотици българи от въстаналите селища в Средногорието и Родопите. Килиите на страшния пловдивски зандан Таш капия са претъпкани. В затвори са превърнати ханове, странноприемници и бани. Вследствие непрестанните побоища, издевателства и болести много от затворниците намират там своята смърт. Старият мост на река Марица и по-главните улици в града са осеяни с бесилки, на които ежедневно увисват без съд и присъда десетки българи. Цивилизованият свят е потресен. За периода 1876–1877 г. в двеста европейски вестника са отпечатани над 3000 статии в подкрепа на българите. Проведени са десетки демонстрации. В полза на българската кауза застават политици, дипломати и културни дейци от цял свят като Виктор Юго, Ф. М. Достоевски, Джанюариъс Макгахан, Емили Странгфорд и др. Разследванията на международните анкетни комисии изиграват голяма роля за осведомяване на официалните среди в Европа и налагат свикването на Цариградската посланическа конференция в края на 1876 г.

След дълги преговори и взаимни компромиси Великите сили постигат съгласие по принципните въпроси на предварителните дебати. Решението е да се даде автономен статут на Босна и Херцеговина и България. По настояване на Австро-Унгарския представител се взема решение българските земи да бъдат раз-

Екзекуции на българи из улиците на Пловдив, рисунка от граф Кариеро, списание The Illustrated London News, 12 август 1876 г.

делени на две автономни области – Източна с център Велико Търново и Западна с център София. След проваляне на споразуменията от конференцията по вина на Високата порта, единственото възможно решение остава военният конфликт. Докато Англия и другите Велики сили се стремят да запазят статуквото, Русия се ориентира към подготовка за война с Османската империя. В противен случай Русия ще загуби своя граден с векове авторитет и влияние пред балканските славяни.

По искане на българите и в съответствие със стратегическите планове на командването през октомври 1876 г. руският военен министър подписва заповед за създаване на българска доброволческа войска. В редиците на бъдещето Опълчение се записват много младежи от страната и емиграцията, бивши участници в четите на Филип Тотю, Панайот Хитов, Христо Ботев, герои от Априлското въстание и Сръбско-турската война. През зимата на 1877 г. в Кишинев са сформирани три батальона доброволци, наречени „Пеши конвой на главнокомандващия Николай

Николаевич“. В деня на обявяването на войната 24 април 1877 г. близо 7 500 бойци са реорганизирани под наименованието „Българско опълчение“. За командир е назначен генерал Николай Столетов.¹

Генерал Столетов

¹ Столетов е роден на 14 ноември 1834 г. в гр. Владимир, Русия. Участник в Кримската война, генерал, заема различни военни и дипломатически длъжности. Умира през 1912 г.

Подполковник Константин Кесяков

Те вземат участие на парада по случай обявяването на войната, където са поздравени лично от императора. След влизането на руските войски в България са сформирани още шест дружини, с които числеността на опълчението достига 12 400 бойци и офицери. Към командването са назначени няколко българи на руска служба като роденият в Пловдив подполковник Константин Кесяков, подполковник д-р Везенков, капитан Райчо Николов, подпоручиците Кисов, Гудев, Николаев, юнкерите Паница, Попов, Блъсков, Узунов и др. На 18 май 1877 г. пратениците на град Самара връчват безценен дар на Опълчението – Самарското знаме, на което са изобразени славянските просветители Св. Св. Кирил и Методий и Света Богородица, рисувани от петербургския художник Николай Симаков. За кратко време Българското опълчение се подготвя за участие в боевете и се запазва като ядро за изграждане на българската редовна национална армия след Освобождението.

Руските войски преминават река Дунав при Свищов на 26 срещу 27 юни 1877 г. и се отправят в три посоки: на изток - т. нар. Русчушки отряд, начело с престолонаследника княз Александър Николаевич, на запад - т. нар. Западен отряд, с командир генерал-лейтенант барон Криденер и на юг - т. нар. Преден отряд, ръководен от генерал-майор Гурко.²

*Генерал Йосиф Владимирович
Гурко*

² Йосиф Гурко е роден на 28 юли 1828 г. в Новгород, Русия. Генерал-адютант по време на войната, по-късно генерал-фелдмаршал и Варшавски генерал-губернатор. Умира през 1901 г.

Част от Западния отряд, начело с генерал-майор Юрий Шилдер-Шулднер на 20 юли с. г. обсажда Плевен. Многобройните кръвопролитни опити за превземането на града са неуспешни. И двете страни дават хиляди жертви. Русите струпват голяма армия и солиден офицерски състав. Едва след пет месеца, на 10 декември, обсадените турски войски в Плевен капитулират. Русчушкият отряд разполага подразделенията си по течението на река Янтра и прегражда пътя за Русе. Тези дивизии не водят активни бойни действия, но противостоят на голямата турска армия в четириъгълника Русе-Силистра-Варна-Шумен. Предният отряд на генерал Гурко, към който е предадено и Българското опълчение, превзема старата българска столица Търново и предприема бърз марш през прохода Хаинбоаз към Южна България.

По време на военните действия се разраства националноосвободителното движение на българския народ, изразено в формирането на големи въоръжени чети, действащи паралелно с руските войски. Някои от тях са предвождани от старите войводи Панайот Хитов, Петко Киряков и др. Те оказват неоценима помощ на руската армия, осъществявайки масови въоръжени действия в тила на противника. Водят една истинска „народна война“ срещу вековните поробители, защитават местното население от изстъпленията на башибозука и разбойническите шайки. Саботажните акции на сформираните бойни групи в Чирпанско и Новозагорско принуждават Високата порта да изпрати срещу тях редовни военни части. Въпреки понесения удар при сблъсъка с армията, четниците продължават да държат инициативата в свои ръце, като по същото време в района на Чирпан унищожават няколко башибозушки банди. С руска подкрепа се формират милиционни стражи в населените места, които носят караулна служба, осигуряват обществения ред и спокойствие и при нужда отблъскват всякакви грабителски набези. По своята численост тези военни формирования надхвърлят броя на Опълчението. Изключителна роля за успеха на военните действия играят стотиците водачи в придвижването на военните части из непознатите за тях местности. Българите подпомагат и военното разузнаване. В световната военна история до тогава няма случай, когато в едно чуждо разузнаване без увещания и материал-

ни облаги да са участвали толкова много доброволци. Сюлейман паша, изправен пред турския военен съд да отговоря за неуспеха при Шипченския проход, посочва като главна причина българските разузнавачи. Въпреки понесения тежък удар по време на Априлското въстание, местното население с помощта на една стегната самоорганизация се заема да помага на освободителите, осъществявайки почти изцяло изхранването на руската армия. Много българи служат в обозите на войската, снабдявайки я безвъзмездно с храни. Населението оказва медицинска помощ, както на бойното поле, така и в снабдяването на лазаретите с храна, постелки, завивки, бельо и други принадлежности. Така в хода на войната се осъществява могъщо националноосвободително движение, което слято с победоносното настъпление на руската армия, допринася за освобождението на България.

На 17 юли Предния отряд на генерал Гурко освобождава Казанлък, след което атакува от юг турските войски, бранещи Шипченския проход и го завзема. Руските войски се устремяват към Тракийската низина и след превземането на Стара Загора части от отряда достигат по течението на река Марица Търново-Сеймен (днес Симеоновград) и прекъсват ЖП линията, на която турците възлагат големи надежди. Руските войски печелят победи в битките край Нова Загора и с. Джуранлии (днес Калитино), но срещу дванадесетхилядния отряд на генерал Гурко връхлита четиридесетхилядната турска армия на Сюлейман паша, закалена в битките срещу черногорците в Западните Балкани.³ На 19 юли 1877 г. в околностите на Стара Загора се разгаря неравна битка, в която падат много жертви. За Българското опълчение сражението при Стара Загора е бойно кръщение и променя значително неговата роля във войната - от спомагателна единица то се превръща в първостепенна бойна част. В своя заповед генерал Гурко пише: „Това беше първото сражение, в което вие влязохте в бой с врага и в него вие веднага се показахте такива герои, с които цялата руска армия може да се гордее и може да се каже, че тя не се бе излъгала, дето изпрати във вашите редове своите

³ Сюлейман паша е роден около 1838 г. в Цариград, където завършва военно училище. Началник на училището със звание ферик паша /дивизионен генерал/. Командир на армии в западните Балкани и в руско-турската война, след която е съден и изпратен на заточение заради допуснатите грешки по време на войната.

най-добри офицери. Вие сте ядката на бъдещата българска армия. Ще минат години и тази българска армия ще каже: „Ние сме потомци на славните защитници на Стара Загора“.

*Героизмът на III българска опълченска дружина
в боя при Стара Загора. Френска гравюра.*

След оттеглянето на руските войски и българските опълченци към Балкана, озверели турски войници, черкези, башибозуци започват клането на беззащитните старци, жени, деца. Погромът продължава три дни. Камък върху камък не остава от цветущия град Стара Загора. Зверски са избити близо 14 000 българи от града и околните села. Само в църквата „Св. Троица“ са изклани 2 500 души. Още около 1000 умират от преживените ужаси. До 10 000 млади момичета и жени по заповед на Сюлейман паша са отведени към Цариград за потурчване. Малцина от тях се завръщат след войната. Повече от век продължават опитите за хвърляне на вината само върху черкези и башибозуци. Но над всички витае сянката на печално известния в българската история Сюлейман паша. Всичко става по негова заповед и с негово знание.

Веднага след опожаряването на Стара Загора и оттеглянето на русите към Шипка турците смятат, че във войната настъпва обрат и започват кланета, палежи и обири, които напомнят на българите от Пловдивския край за съдбоносната 1876 г. През същия месец юли на 1877 г. един руски ескадрон е изпратен на запад към Калофер, Карлово и Сопот с цел да вдигне българското население в помощ на руската армия. В Сопот е обявено въстание и общинската управа начело с Хаджи Гьока Павлов поема управлението и отбраната на града. След тридневни боеве турските пълчища изгарят Сопот, избиват половината население, а мнозина от останалите измират в Балкана през следващите месеци. Следва „страшното“ в Карлово със стотиците откарани в пловдивските зандани първенци. Никой не се връща. Разсипани са Калофер, Аджар (днес Свежен) и още десетки села. Жертвите, дадени от българското население в Тракия и Подбалкана през тези месеци, са съизмерими с убитите във войната войници от руската армия.

Напрежението в Пловдив нараства, когато градът се напълва с части от разбитата турска войска, пазеща шипченския проход. Прииждат и стотици турски семейства, изплашени от руското настъпление и готвещи се да бягат през Родопите. В града е обявено военно положение, забранява се на цивилното население да го напуска, а на селяните да влизат в него. В Пловдив се създават „особени комисии“ за събиране на специален данък в пари, хранителни продукти и дрехи за турската войска. С него са обложени само българите. С цел да осигури военни припаси за турската войска през август 1877 г. в Пловдив пристига Насухи бей - председател на специалната комисия за „изплащане на военните потребности“. Във вестник „Дейли нюз“ четем: „Положението на народа е безнадеждно и съвършено разрушително, данъците и други различни налози под име на контрибуции се искат безмилостно, даже от жители които са пострадали от жалостните случки на миналия май. Заптиетата и бирниците грабят народа, бият и мъчат тези, които просто от сиромашия са принудени да отказват плащането. Анархия и беззаконност преобладават навсякъде, когато властите или не искат, или са безсилни да ги спрат.“ Пловдивският управител Хамид паша

нарежда населението от санджака да даде като „волна помощ“ огромната сума от 13 милиона гроша за издръжка на турската войска. Въпреки тежкото бреме пловдивчани посрещат със съчувствие и пожертвувателност четири хиляди бежанци от Стара Загора, главно жени, момичета и деца. Те са настанени в частни домове, училища и църкви, а болните и ранените – в специални помещения, където се грижат за тях.

В града заседава извънреден военен съд, който издава само смъртни присъди. По улиците отново са издигнати бесилки. От 18 юли до 1 октомври 1877 г. са обесени 180 души само от Карлово. В затворите са хвърлени видни пловдивски граждани като Христо Г. Данов, Йоаким Груев, Иван Ев. Гешов, Душо Хаджидеков, Костаки Пеев, Кочо Хаджикалчев и много други. Стоотици българи са изпратени на заточение в Мала Азия.

Сюлеймановата армия се придвижва към Стара планина с намерение да атакува Шипченския проход. Проникването на турската армия на север от планината и евентуалното ѝ обединяване с армията на обсадения в Плевен Осман паша крие огромна опасност за изхода на войната. Въпреки крайно неблагоприятното съотношение на силите шипченската позиция трябва да бъде удържана на всяка цена. След ожесточени тридневни боеве на 21, 22 и 23 август турските сили са разгромени. По време на тези боеве българските опълченци показват чудеса от храброст и своя непобедим дух. Така извоюваната победа от руси и българи придобива решаващо значение за крайния изход на войната. След поражението през месец август и неуспешния последен опит на Сюлейман паша да прехвърли войските си в Северна България, от 17 септември започва периода на т.н. „шипченско стоење“. При непрекъснати турски нападения и артилерийски обстрел, в борба със снежните виелици, с цената на множество жертви руските бойци и българските опълченци твърдо устояват позициите си.

След падането на Плевен на 10 декември 1877 г. руското командване се подготвя за форсиране на Балкана. В края на декември седемдесетхилядният Западен отряд на генерал Гурко, разделен на пет колони, преминава Стара планина при днешния

Ботевград, разгромява Орханийската армия на Шакир паша и превзема града. На 4 януари 1878 г. генерал Гурко победоносно влиза в София. Един след друг са освободени Самоков, Ихтиман, Панагюрище, Копривщица, Клисурса и Пазарджик. В това време през Троянския проход настъпва войската на генерал Карцов и се свързва с най-лявата колона на Гурковия отряд. Освободени са Сопот, Карлово и селата по долината на река Стряма.

Генерал Михаил Дмитриевич Скобелев

Поредната преграда пред настъплението на руските войски към Одрин и Цариград е при селата Шипка и Шейново. Заповедите на военният министър Реуф паша до командващия турската отбранителна линия в района на Шипка-Шейново – Вейсел паша, са за отбрана до последна капка кръв. Шипченският отряд, в състава на който е включено и Българското опълчение, под умелото ръководство на генерал Михаил Д. Скобелев⁴ ус-

⁴ Михаил Скобелев е роден на 29 декември 1843 г. в Санкт Петербург. Завършва Николаевска военна академия, известен с прозвището „Белият генерал“. След войната завоюва за Русия по-голямата част от днешен Туркменистан. Умира през 1882 г. в Москва.

пява да обкръжи армията на Вейсел паша. На 8 и 9 януари се разгаря ожесточено сражение и въпреки отчаяната съпротива турците вдигат бяло знаме. С големия руски успех при Шипка – Шейново започва паническото отстъпление на всички турски части на юг.

Бой по улиците на град Татар-Пазарджик на части от колоната на генерал Н. Н. Веляминов, художник Ф. Гаанен

В това време Западният отряд на руската армия енергично настъпва в пет колони от София към Пловдив. Първа колона на генерал Веляминов от София, Самоков по течението на река Марица през Пазарджик; Втора колона на генерал Шувалов през Вакарел, Ихтиман и Пазарджик; Трета колона от София през Мирково, Лесичово и Пазарджик; Четвърта колона на генерал Криденер през Панагюрище и Пазарджик, Пета колона от София през Златица, Пирдоп, Копривщица и Стрелча. Сюлейман паша отстъпва бързо и взема решение да приеме сражение при Пловдив, с което да спре настъплението на генерал Гурко към

Одрин. Така започва последната решителна битка в епопеята на Руско-турската война.

По пътя на своето бързо напредване към Пловдив колоните от отряда на генерал Гурко получават ценни сведения от българи за движението на отстъпващите турски войски, техния състав и численост. По показания на българи генералът разбира, че оризовите ниви и множеството притоци на река Марица правят невъзможно обграждането на Пловдив от северозападна посока. Той установява щаба си на левия бряг на река Марица срещу село Оризари. Другият важен въпрос пред генерал Гурко е за съдбата на най-големия град в българските земи по това време. Пресен е спомена за опожаряването и избиване населението на Стара Загора, поради неговото небомислено навлизане в Южна България през лятото на предната година. Пожари избухват и в току що освободения Пазарджик. За да не последва Пловдив тази зловеща съдба, генералът издава заповед да се влезе възможно по-скоро в града.

Сведения за ситуацията в Пловдив в навечерието на освобождението на града черпим от съчинението на френския кореспондент Дик дьо Лонле „През България“, отпечатано в Париж през 1888 г. Той участва в Освободителната война като доброволец в донски казашки полк и прекосява страната ни надлъж – от Дунав до Сан Стефано. Авторът насочва вниманието на читателя към една личност, за която днес твърде малко се знае – френския вицеконсул в града Боасе. Ето какво пише Дьо Лонле за него: „Русите узнаха, че в тези минути, току-що изживени от града, неговото спасяване се дължеше на енергичната намеса пред властите на дипломатическото тяло в него и аз бях горд да прибавя, че по отношение на Филипопол, както и за София, поведението на нашия вицеконсул г-н Боасе е повече от похвално. Узнал за пожарите в Татар Пазарджик и в множество села и бойки се, че Филипопол ще има същата съдба, той, след като узнал новината за приближаването на руските войски, отишъл да намери валията. Подобно на турския паша в София и този посъветвал г-н Боасе да напусне града, на който, казал той, не е вече господар и който остава във властта на черкези и башибозуци. С големи настоявания г-н Боасе убедил управителя да предостави няколко

стотици пушки - с барут, с патроните, с капси, за да въоръжат с тях българите и да запазят християнските квартали от опожаряване... Три дни тези българи бдяха непрестанно и задържаха около стотина черкези, изненадани в момента, когато са се опитали да подпалят християнски къщи.“

Данните за Боасе са много оскъдни. Сведения за любовта му към българския народ можем още да намерим и в собствените му доклади до френския външен министър, писани в навечерието на Освобождението. В тях се съобщава, че през септември 1877 Боасе, ръководен от хуманни чувства, се ангажира лично с грижата за избягалите от опожарената Стара Загора и оставени на произвола на съдбата от турските власти 4 хиляди българи, предимно жени и деца, между които имало и 150 души ранени. В училищата на католическата мисия в Пловдив при катедралата „Св. Лудвик“, той отваря болница за ранените. Вицеконсулт отправил апел към всички чуждестранни колонии в града да се притекат на помощ на нещастните българи. По-късно в своите сведения Боасе запознава европейската общественост с продължаващите зверства из страната с цел да спре вниманието ѝ върху бедственото положение на населението. Той съобщава, че на 30 октомври 1877 г. в Пазарджик били обесени седем души българи, че всекидневно стотици българи били откарвани под силна охрана по пътя за Цариград към турските затвори в Анадола и че турците „очиствали“ всичко „подозрително“. В съобщение от ноември същата година е посочено, че българските села и градове са вече полуобезлюдени, тъй като българското мъжко население се е принудило да търси убежище по планините, за да не пострада от придобилия широк размах мюсюлмански фанатизъм.

Заедно с френския вицеконсул Боасе е и Анри Батюс – началник на станцията на Баронхиршовата железница в Пловдив. Сюлейман паша разполага щаба си в станцията и там Батюс и Боасе успяват да го склонят да предпази Пловдив от опожаряване.⁵

⁵ Анри Батюс е роден в Чанаккале на Мраморно море. Участва в строителството на Баронхиршовата железница, оженва се за българка и се установява в Пловдив. След Освобождението е белгийски консул и управител на фабриката на Бомонти в Пловдив.

През Марица, гравюра

Планът на генерал Гурко е да разбие противниковата армия и да не ѝ позволи да отстъпи по долината на река Марица към Одрин. За целта, той заповядва конницата да премине източно от Пловдив и да пресече пътя за отстъпление на противника. Руските войски да настъпят по двата бряга на река Марица, като държат железопътната линия и шосето. Една колона под командването на генерал Веляминов ⁶ трябва да пресече възможността турците да отстъпят към Родопите. В изпълнение на този план вечерта на 14 януари са изпратени разузнавачи, сред тях и българина Георги Антонов Цариградски – студент по медицина, преводач в щаба на генерал Дандевил, с цел да се промъкнат в северната част на града - квартал Каршияка. Георги Цариградски изпраща пловдивския жител Петър Гачината заедно с още един кавалерист да занесе писмо на дивизионния командир. В писмото се съобщава, че турците наистина отстъпват на юг, но

⁶ Николай Веляминов е роден през 1822 г. в Русия. Генерал-лейтенант от 1863 г., командир на 31-пехотна дивизия. Умира през 1892 г. в Москва.

в южната част на града са останали около 30 хиляди души. На Трихълмието са разположени 5 артилерийски оръдия, а други четири - на Сахат тепе и Бунарджика, които усилено обстрелват руските войски.

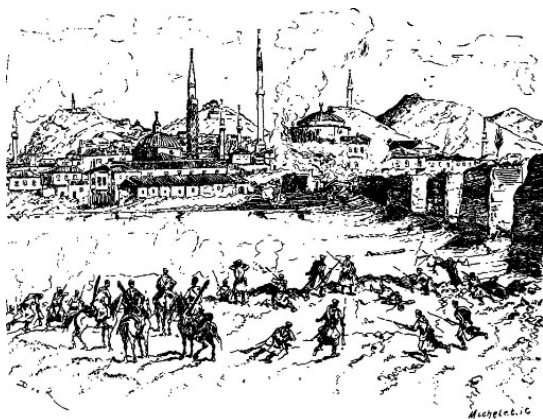
На 15 януари 3-та гвардейска пехотна дивизия под командването на генерал Дандевил ⁷ атакува и превзема северното предградие на града – Каршияка. В боевете загиват и двамата руски унтер-офицери Раков и Разбицки, погребани в двора на храма „Св. Иван Рилски“. Техните паметни плочи са оцелели в пожара от 1923 г. и сега са експонирани в двора на експозиция „Българско Възраждане“ на Историческия музей. Костите им са пренесени в специална гробница в Централните пловдивски гробища.

Офицер от драгунския полк на Пономарьов припъзлява към турски пост под Филипопол 1878 г., гравюра.

⁷ Виктор Дандевил е роден на 5 октомври 1826 г. в Оренбург, Русия. Завършва военна академия, генерал-майор. Умира в Санкт Петербург през 1907 г.

В бележките си Дик Дьо Лонле пише: „Предградието „Кършияк“ е отделено от града от река Марица, която на това място е най-широка и най-бърза. Един прекрасен мост, чийто дървени перила, украсени с решетки от желязо, поставен на 15 огромни зидани стълбове, свързва двата бряга“. От Небет тепе турците обстрелват с артилерия моста, който е частично опожарен и разрушен.

Изгорелият мост на река Марица при Пловдив. Илюстрация към репортажа на френския журналист Дик дьо Лонле.

В този момент влизането в централната част на града е невъзможно. На 15 януари генерал Гурко заповяда на генерал Криденер да се потърсят материали, нужни за построяването на нов мост, тъй като за поправка на стария се изисква по-дълго време. Много българи се втурват да помагат с материали и работна ръка. Капитан Александър Петрович Бураго от 2-ри ескадрон на Лейбгвардейския Драгунски полк успява да преведе през Марица с конете на своя ескадрон пехотинци от Финландския полк при село Оризари. През мразовитата река, в която се носят късове лед, са преведени близо 1000 пехотинци. Тази пехота има задачата да пресече пътя на отстъпващите турци. На карта е поставена съдбата на най-големия град в българските земи. От местото на своя щаб западно от Пловдив генерал Гурко наблюдава пламъците на първите пожари. За да спаси града от опожаряване, вечерта на 15 януари, генералът възлага на ескадрона на капитан Александър Петрович Бураго разузнавателна мисия във все още препълнения с турски войски, черкези и башибозуци Пловдив.

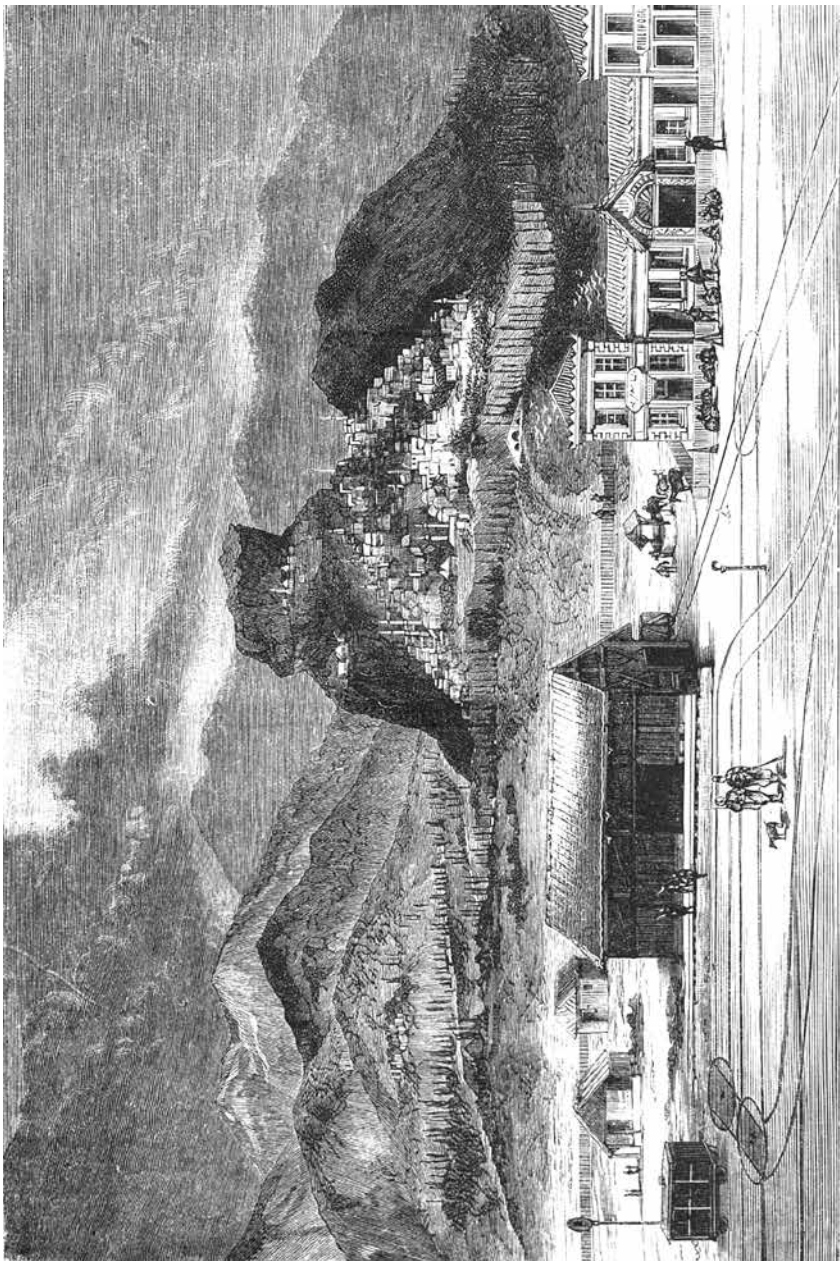
*Ескадронът на капитан Бураго пресича Марица до днешното село Оризаре.
Гравюра от "Иллюстрированная хроника войны", 1878 г.*

Капитан Бураго с ескадрона си от 63 драгуни се отправя към Пловдив, като по пътя си завзема няколко турски бивака. С цел да въведат в заблуждение отстъпващата турска пехота за числеността на руската войска, те запалват още огньовете и започват да вдигат силен шум. Според получените сведения от пловдивските българи, същата нощ турските войски се оттеглят в безредица и се струпват край железопътната станция.

Ескадронът на капитан Бураго влиза в Пловдив откъм квартал Мараша около 23:00 часа вечерта.⁸ Превзема пощенската станция (Мензил хане), намираща се при конака в близост до моста на река Марица. Граждани отвеждат капитана при гръцкия вице-консул, който също го уведомява за струпването на турски войски около гарата. Заедно с въоръжените българи - православни и католици, Бураго се отправя натам и след кратка престрелка турските войници бързо се оттеглят от позициите си, а драгуните се втурват в атака. Създава се впечатление, че руската армия е пресякла реката и атакува турските части на вълни. Там те пленяват петдесетина турци и овладяват станцията. Ударът е толкова неочакван, че когато драгуните влизат в помещението на гарата, откриват наредената трапеза за турските командири от щаба на Сюлейман паша, които панически са напуснали станцията с последния влак за Одрин.

Според сведения на българи, на близкия хълм има разположени два турски топа и капитан Бураго изпраща един поручик с 15 драгуни, които разбиват войсковата част там. На 16 януари в щаба на генерал Гурко, който се намира вече в село Костиево, пристига пратеник от Бураго с вестта за превземането на Пловдив. В записката до генерал Гурко той докладва: „Имах силна престрелка на железния път. Нашето руско „Авось“ (наслука) взе връх. Ранени и убити при мен няма. Вчера заминал в 22:00 часа вечерта последния влак от Пловдив с два вагона. Турците отстъпват или по-вярно бягат пеша към Станимака. Телеграфният апарат е превзет от мене, заловена е кореспонденцията, която прилагам към настоящето.“

⁸ Квартал „Мараша“ е разположен по десния бряг на река Марица западно от центъра на града. Чисто български квартал, населен със земеделски работници и занаятчии.

Видъ города Филиппополя, въ Българіи.
(Грав. К. Вейсманъ).

Гарата в Пловдив, графика от "Иллюстрированная хроника войны", 1878 г.

Сутринта на 16 януари 1878 г. до опожарения мост започва строителството на нов временен мост от каруци, бъчви и дъски. По него преминава пехота, артилерия и кавалерия. Още преди обяд генерал Гурко с щаба си преминава река Марица посредством два огромни дървени сала, всеки направляван от четирима българи въоръжени с дълги куки. При влизането в цитаделата на града на Трихълмието той е тържествено посрещнат с хоругви, хляб и сол. В катедралния храм „Св. Богородица“ е отслужен благодарствен молебен. Гурко поздравява гражданството с освобождението и се установява с щаба си в къщата на ул. „Съборна“, където живее Найден Геров в качеството си на руски вицеконсул от 1857 до 1877 г. Така след пет века османско владичество изгрява свободата над вечния град Пловдив.

В своята злоба на победени воители, по време на отстъплението си, турските части извеждат през нощта срещу 16 януари 1878 г. от затвора Таш капия 123 български мъченици, които са зверски избити в местността Остромила южно от града. Сред тях е Душо Хаджидеков, пламенен родолюбец, дарител за народна просвета, съратник на Васил Левски, сформирал въоръжен отряд от българи в околностите на Чирпан и Стара Загора по време на войната. Днес на това място на шосето за село Марково в квартал „Остромила“ има паметна плоча.

Душо Хаджидеков

„Градът е голям и много оригинален – пише един офицер от Павловския полк, - къщите имат същата архитектура както и по селата, но са несравнимо по-хубави и по-богати. Те имат еркери и прозорците са големи и разположени много на често. В по-голямата си част са с дървени решетки. Жителите обичат да правят венетки по вътрешните и страничните стени. Улиците са много тесни и тези втори етажи ги правят тъмни. Малките дюканчета нямат врати, търговията става направо на улицата. Търгуват предимно с тютюн, свещи, захар и

др. колониални стоки... От моста започва главната улица „Буюк чарши“. Тук се намират най-добрите хотели, магазини и повече от сто търговски склада. Жителите изнесоха на войниците много хляб, банички и други хранителни продукти.“

Третий день боя под Филиппополем.

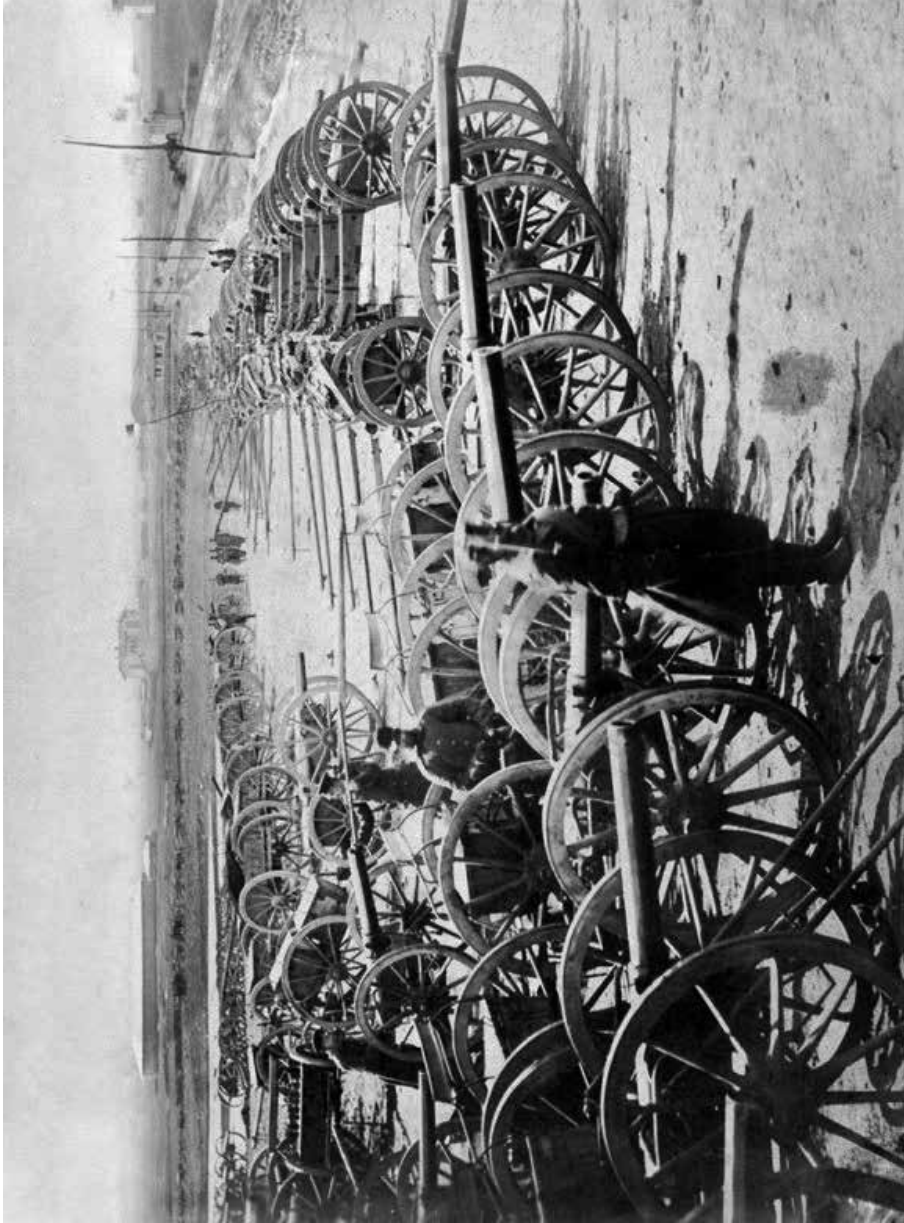
Картина на Алфред Фон Бекер поръчана от граф Шувалов

Същият ден, 16 януари, руските войски, намиращи се на левия бряг на Марица, преминават реката, за да се присъединят към частите на 2-ра гвардейска дивизия под командването на граф Шувалов, за да се включат в предстоящия бой в подножието на Родопите, южно от Пловдив между селата Дермендере (днес Първенец) и Брестовица. Вечерта частите на генерал Краснов разгромяват три турски батареи при село Караагач (днес Брестник) и нанасят големи загуби на врага. На 17 януари там окончателно са разбити и разпръснати последните бягащи на югоизток турски части. При село Белащица граф Шувалов също удържа победа и заставя врага да отстъпи не към Станимака, а пряко към планината. Разбитите части захвърлят артилерията и обоза си. На 18 януари е освободен Станимака (днес Асеновград). Така пътят на Сюлейман паша за Одрин е отрязан. Части от разбитата му армия панически отстъпват през Наречен и Мастанли (днес Момчилград) към Бяло море.

Войски от колоната на генерал Криденер преминават река Марица, източно от Пловдив, руска гравюра

В тридневните боеве при Пловдив турците губят 114 оръдия, 2000 пленени войници, над 4000 убити и ранени, в плен попада значителна част от обоза и боевите им припаси. Отнетите турски топове са докарани в Пловдив и наредени край пътя, водещ към железопътната станция. По време на тези сражения санитарните части, подпомогнати от български доброволци, пренасят в два лазарета 1450 ранени руски войници. Тъй като лазаретите са препълнени, по-голямата част от ранените са настанени в български къщи. В резултат на тридневните боеве при Пловдив и окончателното разбиване на армията на Сюлейман паша фактически се решава изхода от войната. Пътят на руските войски към Одрин е открит.

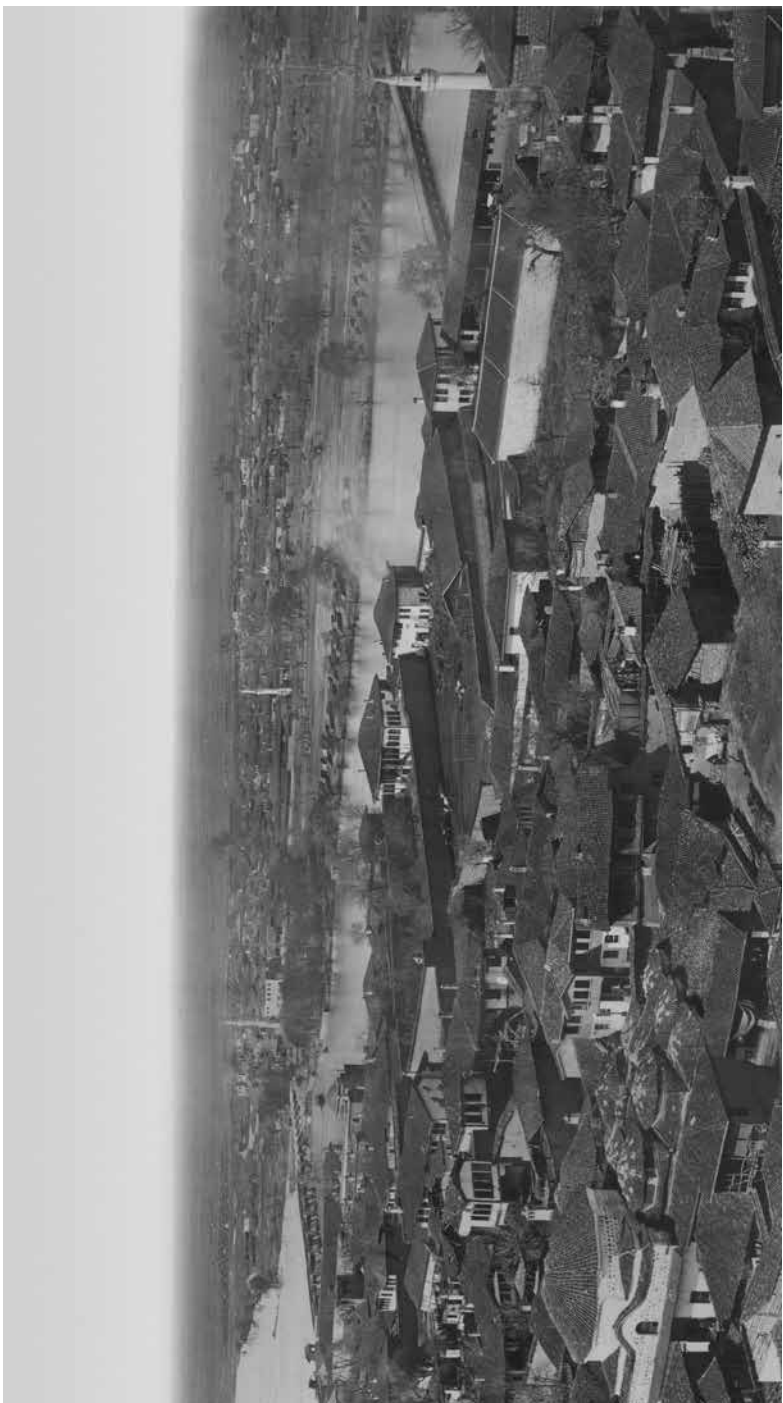

Руски войници охраняват турски оръдия, пленени под Филилопол, 1878 г.

На 20 януари руските войски влизат в Одрин. Победоносно-то настъпление на руската армия към столицата на Османската империя принуждава Високата порта незабавно да предприеме действия за сключване на примирие, което е подписано на 31 януари в Одрин с протокол „Основание на мира“, очертаващ в основни линии условията на предстоящия мирен договор.

В Пловдив за военен губернатор е назначен генерал Веляминов, като представител на Временното руско управление. Той бързо се запознава с нуждите на населението, слага край на произволите и организира продоволствието. Голямото етническо разнообразие, борбите между етносите, разрушенията от войната, нуждата от изхранване на населението налагат спешно да се пристъпи към организиране на градско самоуправление. Руските власти държат на преобладаващото българско участие в бъдещата градска управа и новият кмет да се ползва с доверието на всички граждани. На 24 януари 1878 г. в къщата на Георги Клианти ⁹ се провежда събрание на пловдивските първенци, което единодушно посочва за кмет Атанас Самоковлиев (Самоковеца), роден в Самоков, преселил се през 1849 г. в Пловдив, майстор абаджия, по-късно търговец. Така се поставя началото на общинската управа, наречена Пловдивски градски съвет. Той се настелява в конака на бившия турски управител на Пловдивския санджак при моста на река Марица. Два месеца по-късно, след като Атанас Самоковлиев подава оставка, за нов кмет е определен видният пловдивски гражданин Костаки Пеев. Той е син на първомайстора на кожухарския еснаф Пею Кюркчията, един от създателите на Пловдивското читалище, на първото в Пловдив акционерно дружество „Пчела“ и член на Пловдивския революционен комитет. След Априлското въстание е хвърлен в затвора „Таш капия“ за 6 месеца.

⁹ Къщата е построена в средата на 18 век, паметник на културата от национално значение. След дълга реставрация, от 2017 г. е достъпна за посещение.

Панорама на Пловдив с понтонния мост на река Марица. Фотограф Димитър Кавра, февруари 1878г.

На 3 март 1878 г. е подписан предварителен мирен договор в Сан Стефано. Според него на България се дават земите между Дунав, Черно море, Бяло море, Шар планина и Албанските планини. Той открива пътя за свободното развитие на подтиснатите балкански народи и е от голямо значение за българския народ. За трети път в многовековната си история българите получават възможност да създадат своя държава, която да заеме мястото си на европейската политическа карта. Пловдив е най-голямото стопанско и културно средище и естествено се превръща в столица на Санстефанска България. За руски императорски комисар е назначен княз Александър Дондуков-Корсаков, който в периода 8 май – 10 октомври 1878 г. се установява в Пловдив.¹⁰ Негова резиденция става къщата на видния български лекар, общественик и революционер д-р Рашко Петров на ул. „Съборна“ срещу църквата „Св. Богородица“. В града княз Дондуков-Корсаков развива широка дейност – възстановява се изгорения мост

на река Марица, на мястото на старите турски гробища „Орта мезар“ е изградена първата обществена градина в българските земи, изработен е първия ситуационен план на Пловдив, дело на руския военен топограф капитан Илински. По негово решение се формира военна учебна команда от български младежи за попълване кадровия състав на младата българска армия.

Княз Дондуков-Корсаков

¹⁰ Княз Дондуков-Корсаков е роден на 24 септември 1820 г. в Санкт Петербург. Юрист, генерал-адютант, генерал-губернатор на редица области в Русия. След войната е член на Държавния съвет. Умира през 1893 г.

На 31 март 1878 г. с нарочни разпоредби на руската главна квартира българското опълчение се преобразува и преименува в „Българска земска войска“. Временното руско управление полага грижа за десетките сираци на загиналите във войната българи, създавайки Пловдивското сиропиталище. Активна дейност в помощ на сиропиталището развиват майката на генерал Скобелев Олга Скобелева и съпругата на генерал Столипин Наталия Столипина. Временното руско управление подпомага издаването на първия български вестник след Освобождението – „Марица“. Издател на вестника е Христо Г. Данов, а първият редактор – Григор Начович, които формират неговия общонационален облик, изразил настроенята и тревогите на целия народ след разпокъсането на българските земи.

Великите сили не одобряват Санстефанския договор и това довежда до Берлинския конгрес, на който се подписва окончателния мирен договор. Според него землището на България се разпокъсва на пет части: Северна България със Софийската област образуват Княжество България; Южна България образува автономна област под името Източна Румелия; Тракия и Македония се връщат обратно на Турция; Северна Добруджа влиза в състава на Румъния, а Ниш, Пирот, Лясковец и Враня се дават на Сърбия. Така на българския народ се поставят нови тежки окови. На възкръсналата след пет века чуждо владичество българска държава ѝ остава възможността да се бори за осъществяване на нерешения национален въпрос, за осъществяване на националното единство. Пловдив става столица на Източна Румелия и притегателен център за много от най-просветените българи, които се включват в дейността по изграждането на областта като българска държава.

Руско-турската освободителна война се явява естествено продължение и завършек на вековните борби и стремежи на българския народ за национално освобождение и независимо стопанско, социално, политическо и културно развитие.

Александър Бураго

Александър Петрович Бураго живее едва 30 г. Той е потомствен дворянин, роден през 1853 г. в Уфа, Южна Русия. Завършва Николаевското военнокавалерийско училище в Санкт Петербург. През 1876 г. е произведен подпоручик. След обявяването на Руско-турската война през април 1877 г. взема участие в сформирването на Българското опълчение. В състава на Предния отряд на генерал Гурко влиза в Търново, преминава с бой старопланинските проходи и се сражава при Стара Загора с армията на Сюлейман паша. След освобождението на Пловдив взема

участие в преследването на турската армия към Одрин и Цариград. За освобождението на Пловдив капитан Бураго е награден с Георгиевски кръст за храброст IV степен и е повишен в чин полковник. След войната служи при генерал Гурко, който става Петербургски и Одески губернатор. Но за кратко. Умира от туберкулоза на остров Мадейра през 1884 г. Погребан е в Александро-Невската лавра в Санкт Петербург. В прослава на храбрия руски офицер, на 3 март 1969 година в Градската (Дондуковската) градина до Природонаучния музей в Пловдив е открит бюст-паметник на капитан Бураго, изработен от скулптора Виктор Тодоров. Мястото, където 63-мата драгуни преминават река Марица, на 9-ия километър край шосето за Пазарджик, също е отбелязано с паметен надпис на тристранна пирамида-пиедестал с герба на Пловдив.

Руско-турска война в експозиция „Българско Възраждане

*Сабя на
Георги Антонов Цариградски*

Офицерско казашко наметало

На 17 ноември 1880 г. за кмет на Пловдив е избран Иван Стефанов Гешов. По негово време е направен първия в българските земи монументален паметник в чест на Освободителите, открит през септември 1881 г. Той се намира на върха на Бунарджика (Хълма на освободителите) и е проектиран от цариградския архитект Вокар. През същата година е завършена и камбанарията на катедралния храм „Света Богородица“ с възпоменателен надпис „В память освободителям“ по проект на архитект Йосиф Шнитер. На 25 август 1884 г. е завършен и храм паметник на Освобождението в Пловдив посветен на Светите братя Кирил и Методий и Свети Александър Невски. Храмът е изграден само за две години по проект на архитект Йосиф Шнитер. Днес за тези паметни събития напомнят и Руската братска могила и Паметника на опълченците в православното гробище „Свети Архангел Михаил“, Паметника на загиналите полски офицери в католически гробища „Вечен покой“ и мемориалния паметник „Скобелева майка“ в източния край на Цариградско шосе. В експозиция „Българско Възраждане“ на Регионален исторически музей – Пловдив на ул. „Цанко Лавренов“ № 1 в Старинен Пловдив са показани всички културни ценности и исторически свидетелства за Освобождението на Пловдив на 16 януари 1878 г.

ПРЕПОРЪЧИТЕЛНА БИБЛИОГРАФИЯ

Косев, К., Дойнов, Ст. Освободителната война 1877–1878 и българската национална революция. С. 1988 г.

Немски, Н. Пловдив посреща Свободата. Пловдив, 1977 г.

Пловдив 1878–1968. 90 години от Освобождението на града и Пловдивския край. Пловдив, 1968 г.

Пижев, А., Сукарев, В., Шивачев, Ст. История на Община Пловдив 1878–1989 г. Пловдив, 2014 г.

Кесякова, Ел., Пижев, Ал., Шивачев, Ст., Петрова, Н. Книга за Пловдив. Пловдив, 1999 г.

Непресъхващи извори. Документални материали из историята на Пловдив и Пловдивския край. Пловдив, 1975 г.

Шивачев, Ст., Ал. Пижев и др., Очерци из историята на Пловдив, част I. Пловдив, 1985 г.

Немски, Н. Освобождението на Пловдивския край от Османско иго 1877–1878 г., С. 1878 г.

Пловдив, 1881 г.

РЕГИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ – ПЛОВДИВ

**„ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА ПЛОВДИВ
16 ЯНУАРИ 1878 ГОДИНА“**

Българска
Първо издание

Художник на корицата *инж. Галя Димитрова*
Коректор *Анелия Перчева*
Подготовка за печат *Тафпринт ЕООД*

Формат 32/70/100, печатни коли 1
ISBN - 1311 – 9133